

УДК 331.3

DOI: 10.18524/2413-9998.2022.3(52).275825

О. П. Радченко,

доктор економічних наук,

професор кафедри менеджменту та інновацій,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

e-mail: rap_1@ukr.net

ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ АДАПТИВНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Стаття присвячена розробці сучасної моделі адаптивного механізму управління галузями національної економіки, на основі якої проведено системний аналіз на прикладі аграрного сектору економіки України у галузі управління економічною безпекою (продовольчою безпекою), що має дати сподівання щодо можливості підвищення ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, використовуючи системний підхід у впровадженні інноваційних рішень в соціальній та організаційно-економічній політиці розвитку галузі, як фундаменту економіки України. Доведено, що функціонування будь-якого аграрного суб'єкту підприємницької діяльності у динамічному середовищі, що постійно трансформується вимагає перетворень не лише економічних, але й партнерських, управлінських, конкурентних та інших комунікативних трансформацій, задля отримання беззаперечних переваг на ринку аграрної продукції, побудови перспективного та ефективного плацдарму щодо експансії на світові ринки продовольства та максимальне запобігання можливих ризиків, які регулярно виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Тому стає очевидним, що швидкість цих змін потребує дії на випередження. Необхідно вже усвідомити, що найменша затримка може відкинути будь-яке успішне аграрне підприємство в розряд аутсайдерів. А тому, задля ефективного функціонування аграрного підприємства необхідна власна та своєчасна адекватна політика, з можливістю адаптації до навколишнього середовища. Саме тому, доцільно будувати діяльність аграрних підприємств на засадах раціонального адаптивного розвитку, який буде враховувати сучасні тенденції та найбільш перспективні напрямки, а також тренди європейського та світового розвитку аграрної сфери.

Ключові слова: адаптація, адаптивний механізм, адаптивний розвиток, ресурсний потенціал, аграрний сектор.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умова складної ситуації, в якій опинилася Україна, в наслідок агресії з боку росії та військових дій на нашій території виникає гостра необхідність розробки та впровадження нових підходів щодо ведення бізнесу, які б допомогли уникнути або хоча б частково нівелювати негативних проявів тих чи інших процесів, викликаних зовнішніми чинниками. Слід зазначити, що адаптивний механізм розвитку аграрного сектору національної економіки є новим рівнем планування та контролю за соціально-економічними процесами, які проникають у всі сфери діяльності: виробничу, фінансову, інноваційну, інвестиційну, управлінську тощо. В сучасних умовах діяльність суб'єктів аграрної сфери повинна бути спрямована на забезпечення оптимального балансу між затребуваними умовами до їхнього оновлення, спричиненими військовими діями на території України та необхідністю розвитку бізнес-структур відповідно до стратегічних планів аграрної сфери та дотримуючись сучасних світових тенденцій. Це актуалізує дослідження щодо розробки адаптивних механізмів управління змінами в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми розробки адаптивних механізмів управління розвитком національною економікою загалом та аграрного сектору зокрема приділяли уваги численна кількість відомих науковців та спеціалістів-практиків. Окремо можемо виділити найбільш відомих та послідовних вчених, серед яких: М. Бодсон, Л. Растригін, С. Састре, У. Р. Ешбі, С. Бір, В. Забродський, В. Прабху, В. Скурихін. В українській економічній науці питаннями адаптації економічних систем приділяли чимало уваги такі науковці як: М. Буднік, С. Галушко, Є. Галушко, Т. Дем'яненко, В. Дикань, Л. Донець, М. Кизим, Т. Клебанова, С. Кравченко, С. Кудлаєнко, Є. Кузькін, Т. Ландіна, О. Маковоз, А. Мельник,

Є. Міщук, В. Петренко, Л. Саломатіна, А. Слюсарєва, І. Сергійчук, В. Стасюк, Ю. Степанова, В. Тимохін, А. Турило, Т. Школьна, В. Ячменьова та інші видатні постаті. Тим не менш, питання адаптивного розвитку залишається актуальним і нині, і потребує більш детального аналізу, особливо у світлі останніх подій.

Постановка завдання. Дослідити теоретичні та практичні аспекти розвитку аграрного сектору в Україні, з можливістю впровадження інструментарію адаптивного механізму. А також розглянути його потенційні можливості та ефективність в системі глобальних соціально-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. За переконанням більшості спеціалістів та науковців, які приділили чимало уваги актуалізації адаптивного механізму, цей процес необхідно комплексно та об'єктивно розглядати, як сукупність необхідних інструментів, послідовних дій та методів, які забезпечують своєчасну та адекватну реакцію на зміну зовнішнього середовища, а також сприяють пристосуванню внутрішнього середовища суб'єктами підприємницької діяльності до викликів глобального середовища. Інакше кажучи, під адаптивністю ми розуміємо саме процес безперервної та цілеспрямованої зміни структури, її властивостей і основних параметрів, як ключового об'єкта у відповідь на зміни навколишнього середовища.

Головним принципом застосування адаптивного механізму має стати адекватність (ефективність та раціональність) господарювання з підтримкою відновлювальної здатності природи та навколишнього середовища, що є одним з ключових критеріїв оптимальної структури системи розвитку національної економіки (рис. 1). Відповідно до цього розвиток національної економіки має бути спрямований на примноження та ефективну реалізацію не лише людського, матеріального чи фінансового капіталу, але й природного чинника.

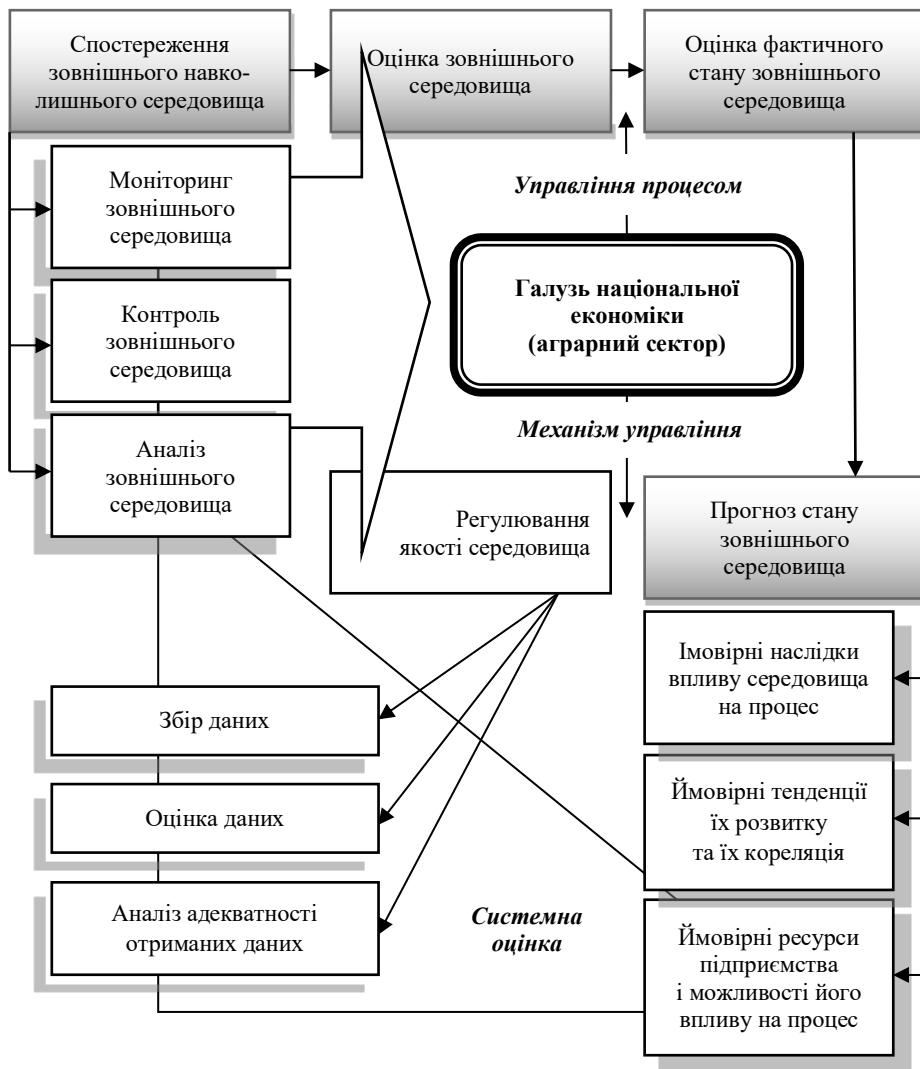

Рис. 1. Загальна схема дії адаптивного механізму з позиції оптимальності розвитку окремої галузі економіки (на прикладі аграрного сектору)

Джерело: власна розробка автора.

Сучасний розвиток аграрного сектору України, на даний момент, його трансформація та ефективна адаптація до нових викликів, яких отримала аграрна сфера, розглядається лише частково (фрагментарно), без повноцінного комплексного підходу щодо напрацювання та запровадження ефективних, дієвих механізмів та інструментів, які відповідали б сучасним вимогам. І як наслідок, результатом такого підходу маємо диспропорції розвитку аграрного сектору, що призводить до протиріч між його окремими елементами та розбалансованістю системи загалом. На жаль, процеси підтримки аграрної сфери та її адаптації відбуваються хаотично, безсистемно, алогічно, а інколи з неприхованим лобіюванням окремих власників або організаційних структур, через непрозоре фінансування окремих виробників, що створює штучний диспаритет цін та інтенсивності розвитку окремих галузей, відверту деградацію соціальної сфери та спричиняє інші негативні наслідки.

Очевидно, що рекомендувати концептуальну модель та оцінку адаптивних заходів ефективної підтримки аграрної сфери, необхідно після визначення основної мети цього процесу. Що важливо, сам процес економічного зростання в аграрній сфері необхідно розглядати не як остаточну мету цієї дії, а лише як проміжний етап, тобто як збалансований механізм подальшого розвитку аграрного сектору національної економіки. Основним критерієм ефективності є оцінка об'єктивних умов аграрного виробництва, оскільки будь-який результат діяльності можна представити у вигляді певної системи показників або індикаторів її досягнення. В нашому випадку, оцінку ефективності аграрної сфери необхідно проводити за допомогою загальноприйнятих економічних показників з використанням традиційних методик.

Досліджуючи питання розробки адаптивного механізму за різних умов, необхідно здійснювати пошук джерел мотивації регулюючих заходів на всіх стадіях.

Загалом, рекомендовано використання двох варіантів, метою яких є вирішення проблеми досягнення намічених результатів:

- розглянути різноманітні сценарії розвитку всіх можливих варіантів на стадії прогнозу;
- використання комплексних програмних методів, де будуть чітко та логічно окресленні цілі, механізми їх досягнення, перелік виконавців, оптимальні та крайні терміни та джерела їх фінансування.

Як правило, розглядаючи розвиток аграрної сфери, на всіх етапах обґрунтування запропонованих заходів, важливе значення має приділятися інформаційному забезпеченні. Мається на увазі, що не лише достовірні дані про поточну ситуацію мають значення та мають бути отримані, але й взаємовідносини між економічними суб'єктами і об'єктами аграрної сфери, канали комунікацій та інші елементи також мають бути враховані.

Теоретичні напрацювання системних наукових обґрунтувань щільно пов'язані з послідовними кроками щодо вибору заходів регулювання, а відповідно виникає необхідність у розробці та застосуванні таких методик. Це дозволить виявити основні тенденції розвитку та окреслити найбільш болючіші проблеми аграрної галузі, створити та запровадити напрацювати комплексні положення аграрної політики, і як результат розробити та визначити шляхи її реалізації, попередньо визначивши методологію регулювання, яка включала б дієвий мотиваційний механізм різних елементів аграрного ринку, що в кінцевому результаті надало б аграрному виробництву більш гармонійних умов розвитку.

Сферу аграрного виробництва можна представити як міжгалузеву систему, яка охоплює безпосередньо виробництво аграрної продукції, пов'язані з ним галузі економіки, які забезпечують виробничий процес, тобто засоби виробництва, а також галузі, які переробляють сировину (сільськогосподарську продукцію) та продукують продукти харчування необхідні для споживання населення. Вся ця система носить назву – агропромисловий комплекс,

де всі елементи в ідеалі повинні бути максимально збалансованими, знаходитися у тісному контакті і взаємодії обумовлюючи та створюючи умови щодо розвитку один одного. А тому цей складний механізм слід розглядати як взаємодію галузей економіки від виробництва сільськогосподарської продукції, техніки, до реалізації продуктів харчування населенню (рис. 2).

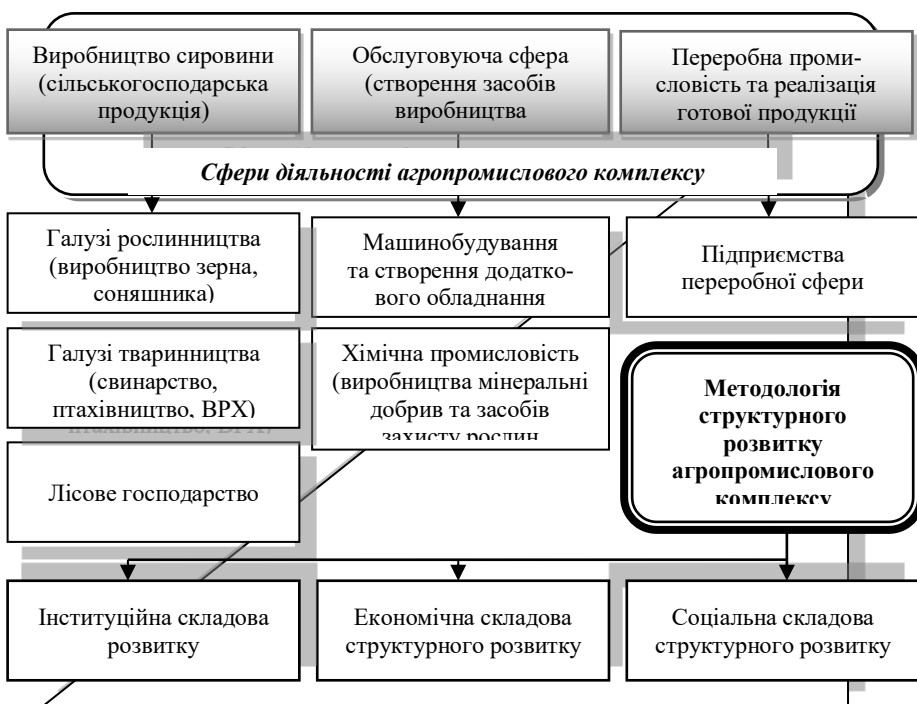

Рис. 2. Структура АПК та критерії його розвитку

Джерело: власна розробка автора.

Очевидним є той факт, що практично весь комплекс галузей національної економіки прямо або опосередковано беруть участь у функціонуванні аграрного сектору (АПК), структура якого включає, як правило три основні сфери діяльності (виробництво та забез-

печення засобів виробництва; безпосередньо ключова складова – це сільське господарство (рослинництво, тваринництво); переробка і доведення готової аграрної продукції до кінцевого споживача).

Залежність аграрного сектору від суміжних галузей національної економіки реалізується в тому, що продукт аграрного виробництва на своєму тривалому шляху, долаючи дорогу від виробника до кінцевого споживача включає в себе необхідні засоби виробництва, розроблені та вироблені в машинобудуванні та суміжних галузях, хімічній, комбікормовій промисловості тощо. Згодом ця продукція надійде на підприємства переробної промисловості і кінцевому результаті буде реалізовано підприємствами оптово-роздрібною торгівлі кінцевому споживачу.

В умовах сьогодення, на етапі глобальних трансформаційних процесів, які відбуваються як в політичному так і в економічному аспекті вкрай важливою проблемою нашої країни є максимальна стабілізація продовольчого забезпечення та дотримання сприятливого рівня життя населення, незважаючи на військові дії на території України. І саме в цьому аспекті перед нами постає питання забезпечення на належному рівні ефективності та конкурентоспроможності аграрної продукції на ринку продовольства. Зовнішні виклики, цілком логічно, призвели до значного спаду виробництва, дестабілізації ринків збуту, що загострило проблему забезпечення населення продуктами харчування. В умовах війни, з порушенням логістичних ланцюгів, саме насичення продовольчого ринку власною продукцією вітчизняного аграрного виробництва має стати запорукою забезпечення державою соціально-економічної функції.

Події останніх місяців унеможливають використання старих, недієвих інструментів господарювання в аграрному секторі і тому виникла потреба у розробленні нового підходу щодо формування дієвого механізму функціонування АПК, адаптованого до сучасних, складних умов розвитку економіки (рис. 3).

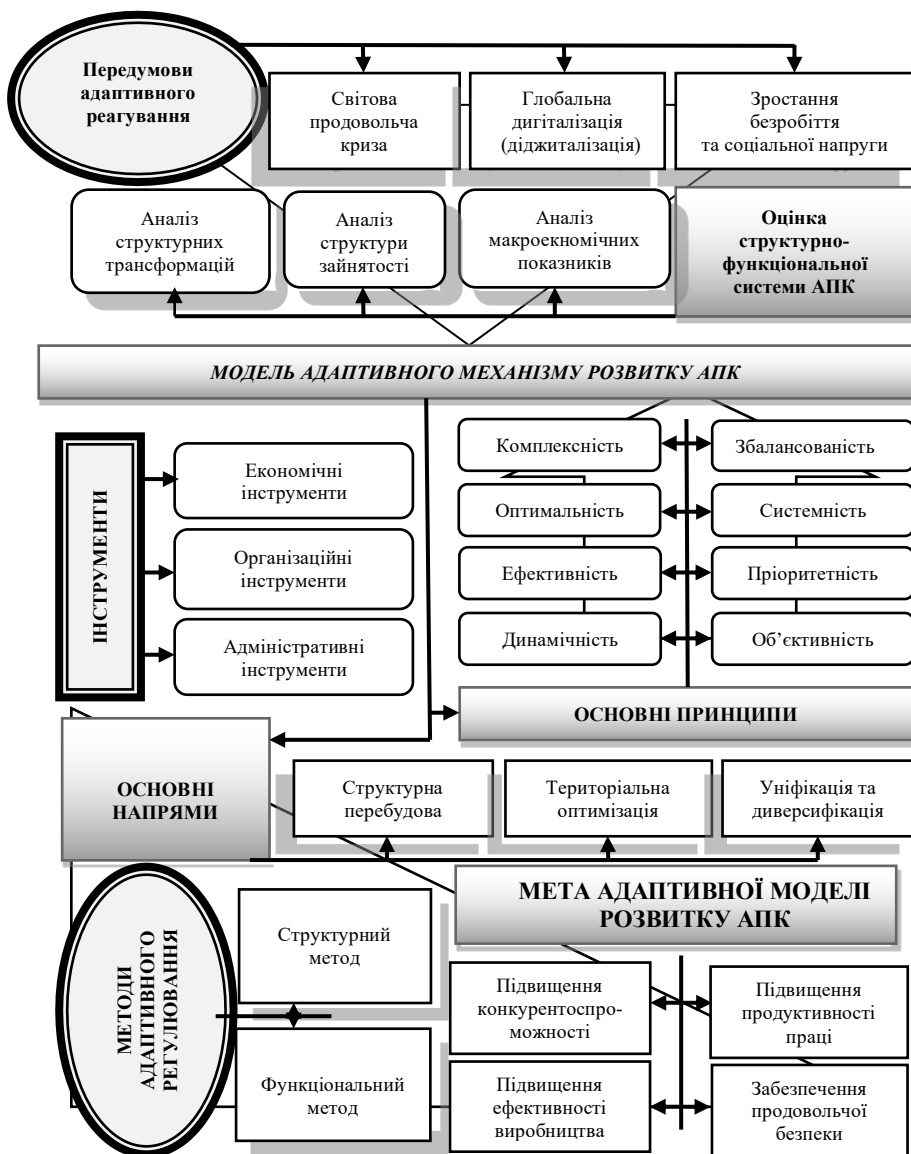

Рис. 3. Модель адаптивного механізму розвитку аграрного сектору

Джерело: власна розробка автора.

Очевидно, що формування системи теоретичних і методологічних положень, які розкривають сутність, завдання й організацію структурно-функціонального територіального розвитку аграрного сектору національної економіки, порядок формування стратегічних орієнтирів та механізму їх реалізації, має ґрунтуватися на відповідних принципах, серед яких виокремлюються загальноекономічні принципи розвитку, такі як – комплексність, системність, цілеспрямованість, реалістичність, оптимальність, ефективність, пріоритетність, паритетність, збалансованість, гармонійність, автономність, конкретність, об'єктивність, динамічність тощо.

Висновки. Розробка та впровадження адаптивного механізму регулювання процесів, які нині відбуваються поруч з нами у глобальному соціально-економічному та політичному середовищі, пристосування до цих процесів дозволить вивести аграрний сектор України на новий якісний рівень, а також максимально нівелювати загрози зовнішніх викликів, задовольнивши потреби нашого суспільства у продуктах харчування та забезпечивши продовольчу безпеку країни. Доведено, що не дивлячись на складний період, який переживає наша країна, саме аграрний сектор продовжує сприяти наповненню державного бюджету, зростанню ВВП, є одним із ключових антиінфляційних факторів та елементом гармонізації платіжного балансу. І тому саме ця сфера національної економіки потребує прискіпливої уваги.

Список використаної літератури

1. Давидова О. Ю. Формування системи адаптивного інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* : збірка наукових праць. Харків : ХДУХТ, 2019. Вип. 1 (29). С. 195–207.

2. Тімінський О. Г. Технології адаптивного управління як механізм забезпечення ефективності організаційно-управлінських систем. *Управління розвитком складних систем*. 2016. № 27. С. 122–131.
3. Штеден Ф., Кірхнер Р. Індустрія 4.0 – Огляд та наслідки для політики Серія аналітичних записок [PB/06/2018]. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wpcontent/uploads/2018/08/PB_06_2018_ukr.pdf.
4. Якименко-Терещенко Н. В., Кожуріна Л. С. Адаптивне управління підприємством в сучасних умовах: мета і механізм реалізації. *Молодий вчений* = *Young Scientist*. 2017. № 6 (46). С. 535–538.
5. Diamanti K., Ioannou L., Baglee D., Pouloudi N. Supportive mechanisms for effective change management. *International Journal of Information Systems and Change Management*. March 2007, 2(4), 307–333 DOI: 10.1504/IJISCM.2007.017381.

Стаття надійшла 27.10.2022 р.

Oleksandr Radchenko,

Doctor of Economic Sciences,

Professor of the Department of Management and Innovation,

Odesa I. I. Mechnikov National University

24/26 French Blvd., Odesa, 65044, Ukraine

e-mail: rap_1@ukr.net

JUSTIFICATION OF THE NECESSITY OF CREATING AN ADAPTIVE MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

The article is devoted to the development of a modern model of the adaptive mechanism of management by branches of the national economy, on the basis of which a systematic analysis was carried out on the example of the agrarian sector of the economy of Ukraine in the field of economic security (food security) management, which should give hope for the possibility of increasing the efficiency of the functioning of business entities, using a systematic approach in the implementation of innovative solutions in the social and organizational and economic policy of the development of the industry, as the foundation of the economy of Ukraine. It has been proven that the functioning of an agrarian entity of entrepreneurial activity in a dynamic, constantly transforming environment requires not only economic transformations, but also partnership, managerial,

competitive and other communicative transformations, in order to obtain undeniable advantages in the market of agricultural products, to build a promising and effective bridgehead for expansion into global food markets and maximum prevention of possible risks that regularly arise in the external and internal environment. Therefore, it becomes obvious that the speed of these changes requires anticipatory action. It is necessary to realize that the slightest delay can throw any successful agricultural enterprise into the category of outsiders. And therefore, for the effective functioning of an agricultural enterprise, it is necessary to have its own and timely adequate policy, with the possibility of adaptation to the environment. That is why it is advisable to build the activities of agricultural enterprises on the basis of rational adaptive development, which will take into account modern trends and the most promising directions, as well as trends of European and global development of the agricultural sector.

Key words: adaptation, adaptive mechanism, adaptive development, resource potential, agricultural sector.

References

1. Davydova, O. Y. (2019) Formuvannia systemy adaptivnoho innovatsiinoho upravlinnia rozvytkom pidpriemstv hotelno-restorannoho hospodarstva [Formation of the system of adaptive innovative management of the development of the enterprises of the hotel and restaurant industry]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects for development of trade and services*. Kharkiv: KhDUKhT, 1 (29), 195–207. [in Ukrainian]
2. Timinsky, A. G. (2016). Tekhnolohii adaptivnoho upravlinnia yak mekhanizm zabezpechennia efektyvnosti orhanizatsiino-upravlinskykh system [Technologies of adaptive management as a mechanism of support efficiency of organizational management systems]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Management of Development of Complex Systems*, 27, 122–131. [in Ukrainian]
3. Shteden, F., Kirkhner, R. (2018). Industriia 4.0 – Ohliad ta naslidky dlia polityky Serii analitychnykh zapysok [PB/06/2018] [Industry 4.0 – Overview and Policy Implications A series of analytical notes]. Retrieved from: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wpcontent/uploads/2018/08/PB_06_2018_ukr.pdf [in Ukrainian]
4. Yakymenko-Tereshchenko, N. V., Kozhurina, L. S. (2017). Adaptivne upravlinnia pidpriemstvom v suchasnykh umovakh: meta i mekhanizm realizatsii [Adaptive enterprise management in modern conditions: purpose and mechanism of realization]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 6(46), 535–538. [in Ukrainian]
5. Diamanti K., Ioannou L., Baglee D., Pouloudi N. Supportive mechanisms for effective change management. *International Journal of Information Systems and Change Management*. March 2007, 2(4), 307-333 DOI: 10.1504/IJISC.M.2007.017381.